

Határprovokációk a magyar-jugoszláv államhatáron 1950-1951

Témaválasztásomat nagyon régi benyomások, tapasztalatok, események befolyásolták. Ezek közül természetesen első helyen található az a tény, hogy határőr tiszt voltam. 1975–1980. között a Kiskunhalasi Határőr Kerület Nedelkatanyai Órsén (későbbi nevén Újszentiváni Órs) szolgáltam, mint őrsparancsnok. Ebben az időben még kis számban találkozhattunk olyan hivatásos tisztekkel és tiszthelyettesekkel, akik eredetileg a H.HV.-ok kötelékében kezdtek az 1945–49-es években. Kiskunhalason határ vadász zászlóalj működött. Ezek az emberek átélték a határőrség történetének talán legnehezebb időszakait, az új határ vadász szervezet létrehozását 1945 után, a határ vadászok ÁVH-hoz kerülését, a sorozatos átszervezéseket és a kapcsolatok megromlását Jugoszláviával, mely a határőrizeti körülményeket teljesen tönkretette. Sok történetet lehetett tőlük hallani szolgálati eseményekről, nagy kiterjedésű razziákról, lőfegyverhasználatról, halálesetekről. Lényegében ezeknek a kérdéseknek szerettem volna, még ha csak részben is, utánajárni. Módszerül a levéltári kutatást választottam. A MOL épületében a HESS András téren található a határőrségi okmányok egy része, köztük az ötvenes évek dokumentumai. Ezek közül azokat az 1951-es anyagokat kerestem, melyek témájukban ide tartoztak. Elsősorban a határrenddel, a szolgálat ellátással kapcsolatos eseményeket vizsgáltam.¹

A jugoszláv viszonylatot ekkor négy határőr kerület őrizte, közülük a zalaegerszegi osztrák határszakasszal is rendelkezett. Az ekkor érvényes szervezésre 1951. I. 1-től álltak át, (kerület- zászlóalj- őrs), megszüntetve az addig hatályos rendszert (határ vadász zászlóalj- határ vadász század- határ vadász őrs).²

A határprovokációkkal foglalkozó jelentések formailag közel egységesek. Ennek magyarázata lehet, hogy 1950-ben kétszer is szabályozták³ az úgynevezett határprovokációkról szóló felterjesztések formai-tartalmi követelményeit, melyet egy alkalommal körlevél formájában 1951-ben megismételték.⁴

A jugoszláv féllel kialakult rendkívül rossz kapcsolat miatt a bekövetkezett események kétoldalú közös kivizsgálása nem történt meg. Csak a magyar bizottság készítette el a dokumentációkat, ez látszik is a tendenciózus, gyakran kimondottan kötelezően ellenséges hangvételen, megközelítésen. Mindezekből következően reális, objektív kivizsgálás, az események megközelítően valóságghú bemutatása, értékelése, többnyire nem is történt meg. Alkalmanként egy-egy váratlanul felbukkanó mondat a felterjesztés anyagában, vagy hónapokkal később keletkezett új dokumentum utal a háttérben történetekre. Az országos parancsnokságra beérkezett eseményeket összegezték és a külügyminisztérium útján juttatták el a jugoszláv félhez. Ezért szigorúan megkövetelték az események helyszínének olyan úton történő pontos megjelölését, térkép alapján és vázlaton, melyet az érintett civil szervek is azonosítani tudtak.⁵

A négy jugoszláv viszonylatú kerület — 2. ker. Zalaegerszeg, 3. ker. Nagyatád, 4. ker. Pécs, 5. ker. Kiskunhalas — közül Zalaegerszeg osztrák államhatárral is rendelkezett, így az ő felterjesztéseik nem csak a jugoszláv helyzetet tükrözik, és ez színesíti a képet.⁶

Az úgynevezett határprovokációkról készített kivizsgáló jelentések közel egységes szerkezetűek. A mai viszonyokhoz képest érdekesség, hogy a kerület parancsnoka nem írt alá egyedül. Többnyire a kerületparancsnoknak és a politikai osztály vezetőjének az aláírásával küldték el a felterjesztéseket. Esetenként harmadik személyként a törzs valamelyik tagja is aláírt. A jelentések általános szerkezete, felépítése: a küldő fejrésze, címzés, jelentés tárgya, nyilvántartási szám, gyakran hiányzik a bekövetkezett esemény leírása, következtetések, tett intézkedések, javaslatok, politikai jellegű következtetések, esemény részeseivel készített meghallgatási jegyzőkönyvek, vázlatok, rajzok.⁷

Az akkori szegényes viszonyok között fényképfelvételek nem készültek. Az anyagok minősítése eléggé érthetetlen módon szinte mindig szigorúan titkos, vagy titkos minősítéssel készültek, még az egy egyszerű átbeszélésekről is. Különösen sajátos az általam „*politikai jellegű következtetés*”-nek nevezett rész. Egy bekezdésben — nyilvánvalóan felsőbb elvárásra — az adott történéshez politikai vonatkozású következtetéseket fűztek, melynek gyakran semmi köze sem volt a lezajlottakhoz, és az alapvető logikai elvárásoknak is ellentmondott. Például amikor magyar oldalról a járőrök látták amint jugoszláv katona és polgári személyek összeverekedtek, a kerület parancsnoka nem habozott jelentésébe beleírni — bár nyilvánvalóan az eseményeket nem ismerhette — , hogy „*/ Az eset tanulsága az, hogy a jugóknak nem valami jó a dolgozókkal való együttműködése. A jugoszláv dolgozók így fizetnek vissza Tito és bandájának akik a nyomorba vezették őket.*”⁸

A Muraszemenyei Órsön történt állítólagos átlövéshez összegzésül a kerület parancsnoka írta: „*a járőr élete és testi épsége veszélybe volt mivel a jugók által leadott elsőlövés célzott volt és a járőr tag-*

jaihoz közel csapódott be a földbe. . . . A fegyveres provokációval kapcsolatban a tapasztalat az, hogy a jugoszláv határőrizeti szervek állandóan fokozzák a provokációs cselekedeteiket, azért, hogy a mi járőreinket megsebesítsék, vagy harcképtelenné tegyék, vagy esetleg fegyveres összetűzést eszközöljenek ki”.⁹

A bekövetkezett események többnyire mai szóhasználattal határrend sértések, vagy határrendi esetek voltak. Akkor valamennyit határprovokációnak minősítették, ami a mostani idők megítélését sokszor nem állja ki. Előfordult, hogy a túloldalról a járőrnek cigarettát, almát dobtak át. Ezt a barátinak gondolható, valószínűleg a feszültség oldására tett egyéni kezdeményezést is ellenséges lépésként, az állomány ébersége elaltatására tett „imperialista” kísérletként fogták fel. Minden esetben az elkövető a jugoszláv fél, a beállítás szerint. Nem találtam egyetlen jegyzőkönyvet sem arról, hogy a magyar oldalról provokációt követtek volna el. Csak néha, egy-egy odavetett mondat jelzi, hogy a magyar fél tett valamit, amire a túloldalról reagáltak. A nagyfokú bizalmatlanságot jelzi, hogy a talált cigarettát laboratóriumi vizsgálatra küldték, megállapítani, nincs-e megmérgezve, preparálva. A füzetlapba csavart és átdobott hat darab cigarettát kérésre a HI. laboratóriuma bevizsgálta. A vizsgálati bizonyítvány szerint: „*robbanó anyagot nem tartalmaz, méregre vonatkozó vegyi és biológiai vizsgálat negatív*”.¹⁰

A jelentésekben szereplő fontosabb provokációnak minősített események fajták voltak: átlövés, átbeszélés, sértegetés, a műszaki zár megrongálása, kutya járőrre uszítása, tűzatterjedés, behatolás, járőr megdobálása, berepülés, propaganda anyagok átjuttatása, fenyegető magatartás.¹¹

A provokációs körülményeket jelentősen befolyásolta a műszaki zár. Ez a létesítmény a határral párhuzamosan, attól 10-12 méterre futó szögesdrót kerítésből, továbbá a szögesdrót és a határvonal közötti aknamezőből, valamint a műszaki zárnak a határ belseje felé eső szélén húzódó nyomsávból állt. Egyes helyeken nagyobb határkiszögelléseket is kizárt. Mivel az aknamező és a kizárt terület, nem állt művelés alatt, azt magas gaz nőtte be, amely akadályozta a kilátást. Ugyanakkor azonban kedvezett a nyomolvasásnak, az események utólagos kivizsgálásának. Ez a helyzet egyben állandó baleseti forrást képezett, különösen mikor valamiért rá kellett menni az aknamezőre. A drótakadályok közé taposó aknákat telepítettek és azokat irányokban botlódrótos aknákkal is biztosították. Ezek a felriasztott vadállatok, nyulak, őzek, érintésétől is beműködtek, vagy ha a járőr a ránőtt vadszeder indájában megbotlott, azt a lábával megrántotta, bekövetkezhetett egy sérülés. Ezért a használt járőrscsapás a lehető legmesszebb húzódott az aknazár szélétől. Minden odafigyelés mellett is sorozatosan következtek be azonban rendkívüli események.¹²

A jugoszláv határőrökkel legtöbbször a nyomsáv ellenőrző járőrök és a magasfigyelőkben szolgálatot teljesítők találkoztak, így az okmányok többsége is ezen helyzetekből eredeztethető. A korabeli szóhasználat szerint határincidensnek minősülő események több csoportba sorolhatók.

Átlövések

Egyetlen egy jegyzőkönyvet sem találtam arról, hogy egy járőr megsérült volna. Írják, hogy ilyen és ilyen közel, tíz méterre repült el a lövedék a járőrtől. Két esetben találtak bizonyítható becsapódásokat egy őrház, illetve egy parasztház oldalában. Még amikor a járőr a meghallgatásán úgy nyilatkozott, szerinte a jugoszlávok saját területükön személyeket üldöztek és ezért használtak fegyvert, a kerület parancsnoka ezt is provokációnak minősíti.¹³

Tipikus az egyik összegzés, amikor egy lövést adtak le a járőrre egy tőle száz méterre lévő túloldali magasfigyelőből „*azzal a szándékkal, hogy a járőrünket megsemmisítsék*”. A jelentés írója el sem gondolkodott azon miért nem lőttek még egyszer, ha az első lövés nem talált és valóban meg akarták volna semmisíteni a járőrt.¹⁴

Egy esetben a nyomsáv ellenőrző járőr mögé a jugoszláv carola (határőr laktanya)¹⁵ figyelőjéből három lövést adtak le. A kivizsgálás a következő képpen fogalmaz: „*a járőr élete és testi épsége veszélyben volt mivel a »jugók« által leadott első lövés célzott volt és a járőr tagjaihoz közel csapódott be a földbe.*” Valamint a végső konklúzió: „*A fegyveres provokációval kapcsolatban a tapasztalat az, hogy a jugoszláv határőrizeti szervek állandóan fokozzák a provokációs cselekedeteiket, azért, hogy a mi járőreinket megsebesítsék, vagy harcképtelenné tegyék, vagy esetleg fegyveres összetűzést eszközöljenek ki.*”¹⁶

A Muraszemenyei Őrs járőre a nyomsávon kifelé haladó nyomokat talált. A hiányos összeköttetés miatt öt lövést adott le a puskájából az őrsöt értesítve. Több magyar járőr is összeszaladt, akiket látva a jugoszláv járőr három lövést lőtt. A jelentés nem állítja, hogy magyar területre. A magyar ellenőrző járőr válaszul géppisztolyával egy sorozatot eresztett a levegőbe. Ezt követően mindkét oldalon katonákat vontak össze, mi egy golyószórós és egy géppuskás rajt, a túloldalon mintegy szakasz erő és 25-30 lövést adtak le. Sérülések nem történtek.¹⁷

Különösen furcsa esetnek tekinthető, hogy a Felsőszölnöki Őrssel szemben lévő carola tüzelőállásból este 22¹⁰ kezdődően negyven percen keresztül lötték a magyar mélységi területet körülbelül 250 lövést leadva, melyek 70 %-a nyomjelzős lőszer volt. Az anyag titkos, nincs címettje és az aláíró PIROS László államvédelmi vezérőrnagy az ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka. Különösen durva a hangvétel: „*Titó-banditák újabb fegyveres provokációt követtek el Népköztársaságunk területe ellen*”.¹⁸ A dokumentum szerint hasonló eset történt szeptember 13-án Katymáron is. A kivizsgálás feltételezte, hogy ügynöki átdobás céljából figyelemelterelés valósult meg. Sebesülés egyik esetnél sem történt. Elgondolkodtató viszont, hogy semmi utalás sincs a határon ügynökök átjuttatására. Holott ilyen esetekben a nyomok utáni kutatást alapos kivizsgálás keretében lett volna célszerű megvalósítani.¹⁹

„*Jugó fegyveres erőszak a Muraszemenye-i 112. hv. őrs területén*” című jelentés rögzít bizonyítható átlövést még 1949-ből. Ezek szerint a nagykanizsai mentőre adtak le lövéseket a túloldalról és a kivizsgálás a gépkocsi tetejében kettő darab lövedék okozta sérülést állapított meg.²⁰

Különleges a Zalaegerszegi Határ vadász Zászlóalj parancsnoka által felterjesztett „*Jugoszlávok által elkövetett fegyveres erőszak*” című kivizsgáló jelentés. E szerint 1949. X. 15-én 20⁰⁰-kor Ritkaháza község közelében jugoszláv személyek magyar területre behatoltak. A magyar járőr két embert felszólított, azok egyike a járőrre géppisztollyal tüzet nyitott. A járőr többször egymást követően terep megvilágítás céljából rakétát lött fel. Ennek fényében láttak 5-6 főt jugoszláv területre visszabújni a műszaki zár drótszájai között. A túloldalról is tüzet nyitottak magyar területre. A későbbi kivizsgálás 50-60 lövedék becsapódást talált, de egyetlen töltényhüvelyt sem. Ebből értelemszerűen arra következtettek, hogy valamennyi lövést a túloldalról adták le. Az egyik megtalált lövedék német gyártmányú géppisztolyhoz illett, melyet ebben az időben a jugoszláv határőrizeti szervezetek is használtak. Megtalálták viszont a magyar katona által kilőtt lőszer és rakéta hüvelyeket. A műszaki zárnál találtak továbbá egy hátizsákot, amely 9 db. „*jugó. nyelven írt propaganda füzet tartalommal*” maradt a helyszínen.²¹ A zászlóalj parancsnoka feltételezte, hogy a jugoszlávoknak eredetileg emberrablási céljuk is volt, mert mint írja, az Orfalu-Dohány-i átkelőnél a jugoszlávok két rendőrt elhurcoltak. Erre a súlyos esetre vonatkozóan viszont más információt nem közöltek, és a feltételezésnek ellentmondott a propagandaanyag behozatala is.²²

Átbeszélés, sértegetés

A jelentett átbeszélések többsége teljesen jelentéktelen, ennek ellenére szigorúan jegyzőkönyvezték, titkosították és továbbították a Határőrség Országos Parancsnokságára, ezzel is növelve a jelentős leterheltséget és bürokráciát. Az esetek részben a feszültség oldását szolgálták köszönés és a másik csatládja iránti érdeklődés formájában. A határ mellett élő polgári lakosságnak semmi egyéb módja sem volt, hogy rokonai iránt érdeklődjön, azokkal érintkezzen, illetve hozzájuk üzeneteket juttasson el. 1949-ig működött a kettős birtokos rendszer. Az emberek meghatározott feltételek mellett átléphetek az államhatáron, a túloldalon elhelyezkedő földjeik művelése érdekében. Lehetőség volt a rokoni kapcsolattartásra is. Ez 1951-ben már nem működött. Nem volt lehetőség az utazásra. A határsáv felállítással sokan meg sem közelíthették az államhatárt. A határsávból történő kitiltás, kitelepítés intézményét gyakran alkalmazták azokkal szemben, akiket megbízhatatlannak tartottak, vagy megsértették az előírt rendet, például átbeszéltek, külföldi kapcsolatokkal rendelkeztek.

Több jelentés is tartalmaz átkiabálásokat sértő szöveggel, obszcén megjegyzéseket és mutogatást a jugoszláv katonák részéről. A szentgotthárdi vasútállomáson a bejövő vonatok esetében, de ezek Ausztriából érkeztek, a fékezőfülkék falára írtak fel a hazai politikai rendszert támadó feliratokat.²³

A műszaki zár megrongálása

Egy esetben, amikor rongálásra került sor, a következő mondat szerepel a jelentésben: „*a jugó parancsnok nem tudta, hogy mit csináljon dühében azért, hogy tőlük egy katona megszökött.*” Vagyis korábban már történt valamilyen esemény, valószínűleg egy katona átszökött Magyarországra, de erről több adat nem áll a rendelkezésünkre.²⁴

A rongálásnál tipikus módszer volt drótszálak elvágása, tartóoszlopok kihúzása, aknák felszedése, aknamező kövel dobálása robbanás előidézése céljából. Ez utóbbit a jelentések szerint a járőrök közelében is megtették, általában éjszaka a nyomsáv ellenőrző járőr mellé dobálva, veszélyeztetve azok épességét. Az aknafelszedéseknél visszatérő feltételezés, határsértéshez kívántak „kaput” nyitni, bár mélységből, vagy befelé vezető nyomok ezt nem igazolták.

Egyes jelentések horrorisztikus vonásokat sem nélkülöztek. E jelentések egyike szerint a járőr az éjszaka közepén teljes sötétségben észlelte a műszaki zár túloldalán több személy mozgását. Később

kihelyezett propaganda anyagot találtak az átvágott drótok alatt. A kivizsgálás szerint 26 méteres távolságból negyven lövést adott le, melyet jajgatás követett. Az ellenőrzés során reggel test vonszolásának a nyomait, jugoszláv katonasapkát és cigarettát találtak a helyszínen. A szemben lévő carolába a fegyverhasználat után hozzávetőlegesen negyven perccel gépkocsi érkezett, amely valószínűleg a sebesültet szállította el. Figyelemre érdemes, a jugoszláv katonák egyetlen lövéssel sem reagáltak a történetekre. Ami viszont szakmailag teljesen abszurd, a kivizsgáló hibaként veti fel a járőr tevékenységénél, hogy nem ment közelebb (!), hanem 24 méterről, (!), ahonnan a sötétben és a magas gazban semmit sem látott, használta a géppisztolyát.²⁵

Egy alkalommal a műszaki záron robbanás történt, melyről később megállapították, hogy túloldalról felszerelt trotilöltet okozta. A kivizsgálást jugoszláv tisztek szemből filmezték. Ez annyira ritka dolog volt ebben az időben, hogy a jelentés készítője szerint, a robbantással akarták az előre felállított kamera elé „csalni” a magyar katonákat.²⁶

Kutya járőrre uszítása

Több jelentés is szól arról, hogy a túloldalról szolgálati kutyát, esetleg egyszerre kettőt is, uszítottak a járőrre, majd folyamatosan hergelték, támadásra bíztatták azokat. Általában az állatok nem jöttek át a műszaki záron, hanem éjjel vagy nappal a járőrrel párhuzamosan mozogva acsarkodtak. Fegyvert ezekben az esetekben nehéz volt használni, mert átlövésre került volna sor, illetve gyakran a kutya gazdája is a löirányba esett. Több alkalommal a kerítésen átjutott állatot levegőbe leadott lövéssel kergették el, megsebesítették, lelőtték. Egy okmány említi, hogy a két kerítés közé beszorult kutya felrobbant az aknán. Mindenesetre nem minden támadás lehetett szándékos kezdeményezés következménye. Átbeszélésről készített jegyzőkönyv szerint jugoszláv katona kérte a magyar járőrt, hogy a kutyát, amely vélhetően véletlenül ment át, ne löje le. A külügyminisztérium számára készített összefoglaló a következő eseményeket rögzítette:

- „- a jugoszláv carolától 100 méterre a műszaki zárat megrongálták, a drótokat átvágták;
- a carolától 40 méterre az államhatáron átküldött kutya a műszaki záron felrobbant, ezen a helyszínen gyakran uszították a szolgálati állatokat a járőrre;
- kutyát kötöttek a műszaki zárhoz, hogy az aknákat felrobbantsa, az állatot a magyar járőr lelőtte;
- kutyát uszítottak a járőrre melyet magyar területen lelőtték;
- nyúlra uszított jugoszláv szolgálati kutya a műszaki záron felrobbant. ”²⁷

Behatolás

A behatolás az államhatáron történő átlépést jelentette és többnyire a műszaki zárig tartott. Sokszor nem is rongáltak meg semmit. Feltehetőleg gyakran az újonc katonáknak mutatták meg az aknamezőt felkészítési, oktatási céllal.

Egy alkalommal vicces kedvű ismeretlenek a túloldalról éjszaka szalmabábút szúrtak a nyomsáv közepébe, amihez át kellett jönniük az aknamezőn. Az éjszakai járőr ezt követően halálra ijedt, látva egy mozdulatlan személyt, akit megpróbált elfogni.

Néha a kivizsgáló végkövetkeztetése lehet érdekes. Előfordult, hogy éjjel egy baglyot kötöttek a műszaki zár drójtárára és a szerencsétlen madár a vergődésével alaposan megzavarta a járőröket. A jelentés összegzése tanulságos és érthetetlen: *”A jugoszlávok által elkövetett provokáció előre elkészített terv alapján lett végrehajtva, melyet az U.D.B. szervek (jugoszláv titkosszolgálat) eszeltek ki és ezáltal újabb provokációs módszerhez folyamodtak abból a célból, hogy átdobásaikat végre tudják hajtani.”*²⁸

Behatolás másik eseténél a járőr aknarobbanást észlelt a jugoszláv carola közelében és katonákat látott közvetlenül a műszaki zár mellett. Három puska lövést adott le rájuk, melyek a nagy távolság miatt nem találtak. A túloldalra erre válaszul géppuskát hoztak a helyszínre és ennek fedezetében kihúzták az aknamezőről a jugoszláv őrs átkóborolt és felrobbant házi sertését, amelyről érthető módon nem kívántak lemondani, majd távoztak a laktanyába.²⁹

Egy másik jelentésben az állt, hogy jugoszláv részről a nyomsávra magyar terület felé, befelé irányuló hamis nyomokat helyeztek el, melyre az őrs és a kerület razziát vezetett be az éjjel, jelentős erőket mozgósítva a feltételezett behatoló elfogására. A helyzet a reggeli kivizsgálásnál tisztázódott. A helyszínre érkezett bizottságot a túloldalra közvetlenül a határvonalnál szemlélődő jugoszlávok kinevették. A feljegyzés szerint ennél a carolánál ez volt a negyedik eset.³⁰

Egyedinek számított, hogy a Felsőbédai Őrs — az államhatáron áthúzott — híradó vezetékeit rácsatlakoztatták a helyi kisvasút hírvonalára. Feltételezhetően az őrs híradását szerették volna lehallgatni.

Berepülés

Barcs térségében került sor berepülésre. A jelentés szerint az amerikai gyártmányú repülőgép, délelőtt 09⁴⁵-kor lépett be a magyar légtérbe, 3-4 kilométer mélységben, 50–100 méter magasságban. Az írás szerint 45 percig tartózkodott a légi jármű a magyar légtérben. Az összegző vélemény szerint katonai felderítést hajtott végre egy olyan mélységben, amelyet egyébként optikai eszközökkel is figyelés alatt lehetett tartani, így a repülésnek egyébként semmi értelme sem lehetett. A vezetés idegességét jelzi ezen alkalommal készített okmányok mennyisége, és a gép „ellenséges repülő” megnevezése. A jelentéshez vázlatot és 29 meghallgatási jegyzőkönyvet csatoltak, amelyeken a meghallgatottakéval együtt összesen 139 aláírás szerepelt. Egyébként lényegében fontos dolgot sem állapítottak meg. A barcsi telefonközpont kezelőjét meghallgatva nehezményezték, hogy az OLP-t a határőrök részére csak harminc perc késéssel kapcsolta. Az eset természetesen megmutatta az ilyen irányú felkészületlenséget, a szükséges híradó rendszer teljes hiányát.³¹

Propaganda anyagok átjuttatása

Az amúgy teljesen jelentéktelen és hatásában valószínűleg mérhetetlen tevékenységre mindig nagyon élesen reagáltak a kivizsgálók. Többnyire röplapokról van szó, politikai brosúrákról, az ENSZ és Jugoszlávia politikájáról. Az írásokat átdobták az államhatáron, esetleg bejötték a műszaki zárig és letették, karókra kötötték. Mivel mindezeket az anyagokat a katonák találták meg a reggeli nyomsáv ellenőrző szolgálatban, vélhetően senki sem olvasta el, polgári személy kezébe sosem kerülhetett. Esetenként a papírok mellé cigarettát és néhány forintot helyeztek. A tevékenység központi szervezését jelzi az a tény, hogy ugyanazokat az írásokat egy időben több helyen helyezték el. Feltételezhetően az ottani propagandaosztály ezzel egy darabig letudta a feladatát.

Az egyik jelentés szerint Jugoszláviában nyomtatott „Magyar Szó” című újság egy példányát és három röplapot dobtak át. A felterjesztő azonnal megfogalmazta észrevételét, mely szerint: „*újabb módszerrel próbálnak romboló tevékenységet végezni, a járőrök figyelmét próbálták a valóságról elterelni.*”³²

Egészen sajátos az az esemény, amikor polgári lakos a hazarepült fecske lábára kötött horvát nyelvű írást talált és azt leadta. A kivizsgálás alapján „*megállapították, hogy ami belevolt írva alaptalan és a valóságot nem fedi, ránk nézve hazugságot és rágalmat tartalmaz.*”³³

Fenyegető magatartás

Ezt a fajta provokációt a fegyverek magyar járőrre irányzásával, annak csőre töltésével, a závárzat csattogtatásával követték el. Kapcsolódott hozzá az átkiabálás, szóbeli fenyegetés, illetve sértegetés magyar és szerb nyelven. Ilyenkor a járőr általában tüzelőállást foglalt, várt egy darabig, majd folytatta a szolgálatot. **(I.sz.melléklet)**

Az 1951-es szolgálati körülmények a jugoszláv államhatáron mind szakmailag, mind emberileg rendkívül nehezek voltak.

Feltételezhetően továbbra is problémák jelentkeztek a felterjesztett jelentések minőségével és ezért 1951. VII. 26-i keltezéssel körlevelet adtak ki az országos törzsparancsnok helyettes aláírásával „*Határincidensek kivizsgálása, jegyzőkönyvek felvétele.*” tárgyában.³⁴ Felhívták a figyelmet az előző évben kiadott két hasonló tartalmú parancsnoksági rendelet betartására.³⁵

Az 1951. évi anyagok között nem található olyan jelentést, amely a jugoszláv szervezetek által „A kiadvány: Hőrs. fűszár-i pcs-ba” megnevezésű okmány „Honvédelmi Miniszter” fejrésszel és „Honvédségi Közlöny Szerkesztőségének”, „Budapest” címmel készült. „Tárgy: HORVÁTH Pál hősi halált halt honvéd őrm.-é előléptetése és ht. állományba való felvétele”. Az aláírás géppel „Farkas s.k.”³⁶

E jelentés szövege szerint „*A 11. hv.zlj. pság. állományába tartozó HORVÁTH Pál honvéd 1949. május hó 7-én járőrszolgálatának teljesítése közben a jugoszláv határőrizeti szervek fegyveres beavatkozása következtében a határvonal mentén hősi halált halt. Nevezettet hűséges és önfeláldozó magatartása elismerésül a MK elnöke a Magyar Köztársaság érdemem arany fokozatával kitüntette./ Rendelet száma: 5.221/M.E.I.A.-1949.sz./ A Honvédelmi Miniszter Bajtárs 17.420/el.n.szü.-1949.sz rendeletével a hősi halált halt Horváth Pál honvédet 1949. évi május hó 6-ával a III/a állománycsoportban gyalogságnál őrmesterré soron kívül előléptette, egyidejűleg a honvédség hivatásos állományába felvette.*”³⁷

A Honvédségi Közlöny számára szánták, az „Emlékeztető” megnevezésű 1949.V.16. keltű dokumentumot melynek aláírói „pol. ov.” és „hőrs. fűk.”(főparancsnok) jelöléssel szerepelnek. Az „fűk” tollalval belejavított az aláírásra eléje tett szövegbe. Áthúzta az eredeti „beavatkozásának” szót és he-

lyette „támadása” kifejezést írta be, valamint hozzáfűzte a „magyar területen a határvonaltól kb. 120-m-re” mondatot. Ezzel kialakult a Közlöny által véglegesen leadandó forma.³⁸

„A Kiadvány: Hőr. fpság-i pcs-ba: . . . A 9. hv.zlj. pság. állományába tartozó Puskás Imre honv. 1949. évi május hó 14-én járőrszolgálatának teljesítése közben a jugoszláv határőrizeti szervek fegyveres támadása (beavatkozása) következtében a magyar területen a határvonaltól kb. 120-m-re (határvonal mentén) hősi halált halt. Nevezettet hűséges és önfeláldozó magatartása elismeréséül a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Köztársaság Érdemérem arany fokozatával kitüntette. /Rendelet száma: 5.490/M.E.I.A.-1949.sz./ A Honvédelmi Miniszter Bajtárs 18.296/el.n.szü.-1949.sz rendeletével a hősi halált halt Puskás Imre honvédet 1949. évi május hó 14-ével a III/a. állománycsoportban gyalogságnál őrmesterré soron kívül előléptette, egyidejűleg a honvédség hivatásos állományába felvette.”³⁹

Az általános helyzet zavarosságát érzékelteti az a jelentés, mely szerint a szolgálatot teljesítő magyar járőrnek a túloldalról jugoszláv katona magyarul kiabált, hívta át majd sértegette. A meglepetés, amely csak egy mondatban szerepel az okmányban, az írás készítője feltételezi, de bizonyítani nem tudja, hogy az elkövető azonos azzal a „KOVÁCS áv.hőr-el”, (államvédelmi határőrrel), aki „folyó év január hónapban megszökött”, itt az eseménynél viszont szerintük „jugó egyenruhában volt”.⁴⁰

A tanulmányozott dokumentumokból messzemenően tükröződik a felsőszintű magyar politikai vezetés akkori jugoszláv ellenessége. A határőrizetben olyan módszereket alkalmaztak melyeket a normális és elvárt határ menti kapcsolatok nem indokoltak. Nem kívánta ezt meg a jugoszláv magatartás sem. A kiadott felsőszintű intézkedések az általános tevékenység módjára vonatkozóan leginkább saját határhozunkat és a helyi lakosainkat sújtották, nehezítették meg a mindennapi életüket. Jól példázza ezt a műszaki zár, a határsáv és a minden közlekedési lehetőségtől és infrastruktúrától távol telepített őrsők. Bár a jelentésekben — nyilvánvalóan felsőbb szintű elvárásra hangoztatják — hogy a provokációk veszélyeztették a katonáink életét, a vizsgált okmányok között még sérülésekről sincs szó. Ha a túloldalról valakit le akartak volna löni, azt minden további nélkül megtehették volna, hiszen a határőrök szolgálatuk jellegénél fogva mindig közvetlenül a határon, védtelenül járőröztek. A kivizsgáló jelentések hangvétele is az ellenséges szándék bizonyítására törekszik. Amikor maguk a meghallgatott járőrök az állították, hogy szerintük a túloldalra vadásztak a szerb határőrök, az összegzés mégis határprovokációról írt. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy voltak tipikus helyszínek, ahol folyamatosan, rendszeresen történtek események, míg más irányokban csend volt. Valószínűleg sok függött az ottani magyar és jugoszláv őrsparancsnok hozzáállásától, mérséklő vagy túlzó szerepétől.

A szövegben alkalmazott rövidítések:

ÁVH.	=	Államvédelmi Hatóság
áv.	=	államvédelmi
ENSZ.	=	Egyesült Nemzetek Szervezete
fpk	=	főparancsnok
fpság	=	főparancsnokság
H.HV.	=	Honvéd Határhadász
HI.	=	Haditechnikai Intézet
hőr.	=	határőr
Hőr.	=	Határőrség
MOL	=	Magyar Országos Levéltár
OLP.	=	Országos Légvédelmi Parancsnokság
ov.	=	osztályvezető
pcs.	=	parancs
pol.	=	politikai

Jegyzetek:

¹ A volt határőr országos parancsnokság anyagai „HOP XIX-B-10” jelzéssel témánként dobozokba gyűjtve találhatóak, melyek közül én ehhez a tanulmányhoz az 1951. évi 11. doboz (72 anyag), 12. doboz (56 anyag), 13. doboz (70 anyag), 14. doboz (102 anyag) és 17. doboz (182 anyag) dolgoztam fel, összesen 482 dokumentumot. Közülük 179 tartalmazott határprovokációval, határrend sértéssel kapcsolatos adatokat. Az anyagok jellege, tartalma széleskörű. Míg a 17. sz. doboz jelzete szerint a határprovokációk okmányait tartalmazza, ez a témakör a többi helyen is előfordul. Tehát mindent át kellett olvasni az események felkutatása érdekében. A legtöbb okmány jelentés formátumú, melyeket a kerületek az országos vezetés számára terjesztettek fel. Így a címzés többnyire „Államvédelmi Hatóság Határőrség Parancsnoksága”.

MOL.HI. Határőrség Országos Parancsnoksága Iratainak Gyűjteménye. HOP XIX-B-10.

² Az okmányok széles köréből kiemelkedik számban a határprovokáció témaköre, emellett az egyéb határesemények, razziák, fegyverhasználatok, balesetek, külföldre szökések, utasítások, különböző tervek, halottszemlék képezik a gazdag anya-

got. A dokumentumok többsége eredeti ügyintézői dossziében van tárolva, borítójukra gyakran kézírással a további ügymenetre vonatkozó utasításokat, észrevételeket, javaslatokat, megjegyzéseket írtak, ezek magukban is érdekesek. Sok anyag sajnos nem teljes. Szemmel láthatóan kivették egy részét, talán megsemmisítették, esetleg más nyilvántartási számhoz csatolták.

Loc.cit.

³ 0 751 208/T.-1950.HÖR.OPK.r. és 0 751 208/T.10-11/1950. HÖR.OPK.r.

HI. HÖR.OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. 1951. IV./5. tárgykör 14.doboz. 74. folyószám.

⁴ 0 751 208/12/1951. HÖR. OPK. körlevél határincidensek kivizsgálása, jegyzőkönyvek felvétele tárgyában.

Loc.cit.

⁵ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 11., 12., 13., 14. és 17. dobozok.

⁶ KESERŰ ; GÁSPÁR

⁷ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10.-1951. 11., 12., 13., 14. és 17. dobozok. : op.cit.

⁸ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 14. doboz. 103 folyószám.

⁹ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 284 folyószám.

¹⁰ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 14. doboz. 87 folyószám.

¹¹ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 11., 12., 13., 14. és 17. dobozok. : op.cit.

¹² Egy 1949-ből talált összesítés az aknarobbanások sérülésekről az alábbi felsorolást ismerteti:

- 1949. X.28. három személy nyolc napon túl gyógyuló, egy személy húsz napon túl gyógyuló sérülést szenvedett ugyanattól a robbanástól Puztasomorján az 57. számú határjelnél;

- 1949. VII. 9-én kétfős járőr mindegyik tagja megsérült, a robbanást egy felriasztott nyúl okozta;

- egy-egy fő sérült meg 1949. VIII. 04-én és 1949. X. 7-én (a robbanást az őrs kutyája okozta), 1949. X. 9-én, 11-én, és decemberben.

MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. 1949. 22. doboz. III. 001-007 folyószámok.

¹³ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 266 folyószám.

¹⁴ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 281 folyószám.

¹⁵ LENGYEL Ferenc — HORVÁTH Csaba: *A délvidéki hadművelet.* című könyvükben több carola típust is leírnak, illetve lerajzolnak. A carolan nem csupán laktanyát, hanem „megerődített” határállomást jelentett tágabb értelemben. A határőrségnél alkalmazott szóhasználat szerint azonban carola alatt a jugoszláv határőrség határőr őrszeit értették.

¹⁶ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 284 folyószám.

¹⁷ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 285 folyószám.

¹⁸ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 14. doboz. 71 folyószám.

¹⁹ Loc.cit.

²⁰ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 21. doboz. I-15 011 folyószám.

²¹ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10.-1949. 21. doboz. I-15 012 folyószám.

²² Loc.cit.

²³ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 11., 12., 13., 14. és 17. dobozok. : op.cit.

²⁴ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 279 folyószám.

²⁵ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 286 folyószám.

²⁶ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 320 folyószám.

²⁷ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 14. doboz. 86 folyószám.

²⁸ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 311 folyószám.

²⁹ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 309 folyószám.

³⁰ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 323 folyószám.

³¹ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 17. doboz. 291 folyószám.

³² MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 14. doboz. 102 folyószám.

³³ Loc.cit.

³⁴ 0 751 208/12/1951. HÖR. OPK. körlevél határincidensek kivizsgálása, jegyzőkönyvek felvétele tárgyában. op.cit.

MOL.HI. HÖR.OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. 1951. IV./5. tárgykör 14.doboz. 74. folyószám.

³⁵ A fontosabb feladatokat ezen esetekben az alábbiakban határozták meg:

- a megtörtént eseményt pontosan rögzíteni;

- minden katonai és polgári személyről, akit meghallgatnak jegyzőkönyvet felvenni;

- események helyét úgy rögzíteni, hogy ne csak a határőrség, hanem a külügyi apparátus is be tudja azonosítani, a térképek adatait polgári személyek is használni tudják;

- az egész kérdéskört újra oktatni.

Loc.cit.

³⁶ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. 1949. 22. doboz. II-7. 001 folyószám.

³⁷ Loc.cit.

³⁸ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. 1949. 22. doboz. II-7. 002 folyószám.

³⁹ Loc.cit.

⁴⁰ MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10. -1951. 14. doboz. 85 folyószám.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

LEVÉL- IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

MOL.HI. — Magyar Országos Levéltár Határórség Irattára.

KÉZIRATOK

GÁSPÁR — GÁSPÁR László: *A határórség fejlődése 1950-1956.* Hadtudományi egyetemi doktori disszertáció (ZMNE). Budapest, 1989.

KESERŰ — KESERŰ István: *A határórség megalakulása és tevékenysége a népi demokratikus forradalom időszakában.* Kandidátusi értekezés (MTA). Kézirat. Budapest, 1985.

E tanulmány jegyzeteiben alkalmazott egyedi jelölések oldásai:

HÖR.	=	Határórség
OPK.	=	országos parancsnok
r.	=	rendelet
T	=	titkos

I.sz. melléklet

A határeseményfajták számszerű alakulása 1951

1.	Átbeszélés,	47
2.	Átlövés,	48
3.	Műszaki zár megrogálása,	11
4.	Kutya uszítás,	13
5.	Tűzátterjedés,	2
6.	Behatolás,	10
7.	Járőr megdobálása,	7
8.	Propagandaanyag átjuttatása,	11
9.	Fenyegető magatartás,	8
10.	Átvilágítás,	3
11.	Sértegetés,	7
12.	Átfényképezés,	7
13.	Tárgyátdobás,	3
14.	Berepülés,	2
15.	Összesen,	179

Forrás ! MOL.HI. HÖR. OPK-sági gyűjtemény. XIX-B-10.-1951. 11., 12., 13., 14. és 17. dobozok.